गुरुवन्दना।

अवबोधनम्।

अ. पूर्णवाक्येन उत्तरं लिखत।

*१. गुरुः **कस्य** निधिः विद्यते?

उत्तरः गुरुः **ज्ञानतेजसः महान् निधिः तथैव तपोनिधिः च** विद्यते।

*२. गुरुः अनिशं **किं** चिन्तयति?

उत्तरः गुरुः अनिशं **शिष्यहितं** चिन्तयति।

३. **काभ्यां** सदा वन्दनम् अस्तु?

उत्तरः **गुरुचरणाभ्यां** सदा वन्दनम् अस्तु ।

४. **कः** दयाघनः वर्तते?

उत्तरः **गुरुः** दयाघनः वर्तते।

पृथक्करणम्।

१. रेखाजालचित्रं पूरयत।

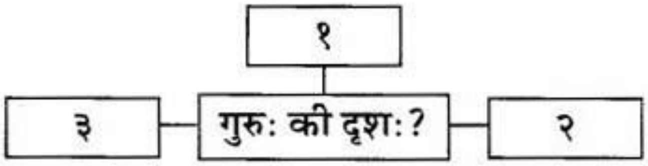

उत्तरः १. **ज्ञानतेजसः महान् निधिः।**

२. **दयाघनः।**

३. **तपोनिधिः।**

शब्दज्ञानम्।

अ. पद्यांशे पर्यायशब्दं चिनुत।

*१. नमनम्, प्रणामः, अभिवादनम्, प्रणतिः = **वन्दनम्।**

२. पादः = **चरणः।**

३. कोशः, आकरः, निधानम्, सञ्चयः = **निधिः।**
(खजिना)

४. मेघ:,जलद:, पयोद: = **घन:।**

५. अविरतम्, निरन्तरम्, सततम् = **अनिशम्।**

६. छात्र:, विद्यार्थी = **शिष्य:।**

७. लाभ:, सिद्धि:, कल्याणम् = **हितम्।**

ब. पद्यांशे विलोमशब्दं चिनुत।

*१. स्मरणम् × **विस्मरणम्।**

*२. लघु:, अल्प: × **महान्।**

३. क्रौर्यम् × **दया।**

४. क्वचित् × **अनिशम्।**

माध्यमभाषया तात्पर्यम् / स्पष्टीकरणम्।

'गुरुवन्दना।' या कवितेत कवयित्री डॉ. कमल अभ्यंकर यांनी आपल्या गुरूविषयी कृतज्ञता व्यक्त केली आहे. जेव्हा एखादा शिष्य जीवनात यशस्वी होतो, तेव्हा त्याने त्याच्या गुरूने त्याच्यासाठी घेतलेल्या परिश्रमांची जाणीव ठेवली पाहिजे.

गुरू हा ज्ञानरूपी प्रकाश देणारा खजिना असतो. गुरू हा ज्ञानप्राप्तीसाठी अथक परिश्रम करत असतो, म्हणून त्याला तपोनिधी म्हटले जाते. गुरू हा आपल्या शिष्यावर ज्ञानाचा वर्षाव करणारा दयेचा घन असतो. तो आपल्या शिष्यांवर कायम प्रेम करतो, त्यांची काळजी घेतो आणि सतत आपल्या शिष्यांच्या हिताचाच विचार करत असतो.

म्हणूनच आपण आपल्या गुरूचे उपकार कधीही विसरता कामा नये आणि गुरुचरणांचे वंदन करून नेहमीच आपला आदर व्यक्त केला पाहिजे.

अवबोधनम्।

अ. पूर्णवाक्येन उत्तरं लिखत।

*१. **कः** पाषाणः **कश्च** मूर्तिकारः?

उत्तरः शिष्यः पाषाणः **गुरुःच** मूर्तिकारः।

२. **कः** कुम्भकारः वर्तते?

उत्तरः गुरुः कुम्भकारः वर्तते।

३. **कस्य** हस्ताभ्यां शिष्यस्य निर्माणं भवति?

उत्तरः गुरोः हस्ताभ्यां शिष्यस्य निर्माणं भवति।

पृथक्करणम्।

१. मञ्जूषातः उचितान् शब्दान् चित्वा उचितस्तम्भे लिखत।

गुरुः	शिष्यः
१	३
२	४

उत्तरः १. **मूर्तिकारः।** २. **कुम्भकारः।**
३. **मृत्तिका।** ४. **पाषाणः।**

शब्दज्ञानम्।

अ. पद्यांशे पर्यायशब्दं चिनुत।

*१. शिला, ग्रावा, अश्मा = **पाषाणः।**

२. घटकारः, कुलालः = **कुम्भकारः।**

३. मृद्, मृदा, मृत्स्ना = **मृत्तिका।**

४. शिल्पी, प्रतिमाकारः, रूपकारः = **मूर्तिकारः।**

५. करः, पाणिः = **हस्तः।**

ब. पद्यांशे विलोमशब्दं चिनुत।

१. नाशः, विनाशः × **निर्माणम्।**

२. सततम्, अविरतम्, अनिशम् × **कदापि।**

३. स्मरणम् × **विस्मरणम्।**

माध्यमभाषया तात्पर्यम् / स्पष्टीकरणम्।

कवयित्रीला असे वाटते, की गुरुशिष्यांमध्ये प्रेमाचे आणि आदराचे एक अनोखे नाते असते. कुंभार आणि माती किंवा शिल्पकार आणि पाषाण यांमध्ये जे नाते असते, तेच गुरुशिष्यांमध्ये असते. शिष्य हा कोणताही आकार किंवा मूल्य नसलेल्या कच्च्या मातीप्रमाणे किंवा पाषाणाप्रमाणे असतो. पण गुरू एखाद्या सुंदर घटाप्रमाणे किंवा मूर्तीप्रमाणे शिष्याला घडवतो. तो त्यांचे चांगल्या माणसात रूपांतर करतो. तो त्याचे सर्व ज्ञान आपल्या शिष्यांना देतो, त्यांना उत्तम मूल्ये शिकवतो. तो त्यांच्यात चांगले व वाईट ओळखण्याची क्षमता निर्माण करतो. अशा प्रकारे, गुरू एका सामान्य माणसातून उत्तम व्यक्तिमत्त्व घडवतो.

चांगला शिष्य आपल्या गुरूने आपल्यासाठी घेतलेल्या परिश्रमांचे कायम स्मरण ठेवतो व त्यांच्या चरणांचे वंदन करून त्यांच्याबद्दलचा आपला आदर व्यक्त करतो.

अवबोधनम्।

अ. पूर्णवाक्येन उत्तरं लिखत।

*१. **किमस्तु** इति शिष्यः चिन्तयति?

उत्तरः गुरोः प्रसादनम् अविरतम् अस्तु इति शिष्यः चिन्तयति।

*२. **किं** माऽस्तु इति शिष्य: इच्छति?

उत्तर: **धनं मौक्तिकं काञ्चनं** माऽस्तु इति शिष्य: इच्छति।

३. गुरो: स्पर्शात् शिष्यस्य **किं** भवतु?

उत्तर: गुरो: स्पर्शात् शिष्यस्य **सुवर्णं** भवतु।

पृथक्करणम्।

१. मञ्जूषात: उचितान् शब्दान् चित्वा उचितस्तम्भे लिखत।
(धनम्, अविरतं गुरो: प्रसादनम्, मौक्तिकम्, गुरो: स्पर्शात् मे सुवर्णं भवतु, काञ्चनम्)

शिष्यस्य इच्छा

माऽस्तु	अस्तु
१	४
२	५
३	

उत्तर: १. **धनम्।**
२. **मौक्तिकम्।**
३. **काञ्चनम्।**
४. **अविरतं गुरो: प्रसादनम्।**
५. **गुरो: स्पर्शात् मे सुवर्णं भवतु।**

शब्दज्ञानम्।

अ. **गद्यांशे पर्यायशब्दं चित्वा लिखत।**

*१. द्रविणम्, वित्तम्, अर्थम्, द्रव्यम् = **धनम्।**
*२. सुवर्णम्, स्वर्णम्, कनकम्, हिरण्यम्, हेम (सोने) = **काञ्चनम्।**

*३. सततम् , निरन्तरम् , सदैव = **अविरतम्।**

४. मुक्ताफलम् , मुक्ता (मोती) = **मौक्तिकम्।**

५. कृपा, प्रणीतिः = **प्रसादनम्।**

ब. पद्यांशे विलोमशब्दं चिनुत।

१. नास्तु × **अस्तु।**

२. क्वचित्, कदापि × **अविरतम् , सदा।**

माध्यमभाषया तात्पर्यम् / स्पष्टीकरणम्।

कवयित्री म्हणते आहे, की मला धनसंपत्ती, मोती किंवा सोने नको, परंतु माझ्या गुरूंचे कृपाशीर्वाद मला कायम सोबत हवे आहेत. मला भौतिक सुखांची अभिलाषा नाही, परंतु माझ्या गुरूंच्या आशीर्वादांचे धन मला सतत मिळावे. परीसाच्या केवळ स्पर्शाने कोणत्याही धातूचे सोन्यात रूपांतर होते. त्याचप्रमाणे गुरूचा स्पर्श इतका दैवी असतो, की एखाद्या सामान्य बुद्धीच्या व्यक्तीचेही ज्ञानी व गुणी व्यक्तीत रूपांतर होते, असे कवयित्री म्हणते. म्हणून गुरूच्या सहवासाने माझे एका गुणवान, ज्ञानी, धैर्यशील आणि जीवनाचा सर्वोत्तम रीतीने सामना करण्यास समर्थ अशा माणसात रूपांतर होऊ दे. म्हणजेच गुरुस्पर्शाने मी सोन्यासारखी तेजस्वी आणि उजळ होऊ दे.

कृतिपत्रिकाया: तृतीय: विभाग: - व्याकरणम्।

सन्धय:।

*१.	दयाघनस्त्वम्	=	**दयाघन: + त्वम्।**
*२.	ज्ञानतेजसो महान्	=	**ज्ञानतेजस: + महान्।**
*३.	पाषाणोऽहम्	=	**पाषाण: + अहम्।**
४.	कदापि	=	**कदा + अपि।**
५.	निधिस्त्वम्	=	**निधि: + त्वम् ।**
६.	तपोनिधिस्त्वम्	=	**तपोनिधि: + त्वम् ।**
७.	कुम्भकारस्त्वम्	=	**कुम्भकार: + त्वम् ।**
८.	मूर्तिकारस्त्वम्	=	**मूर्तिकार: + त्वम्।**
९.	माऽस्तु	=	**मा + अस्तु।**

पदपरिचय:।

धातव:।

आज्ञार्थ:।

क्र.	रूपम्	मूलधातु:	गण:, पदम्	काल: / अर्थ:	पुरुष:	वचनम्
*१.	भवतु	भू – भव्	१ प.प.	आज्ञार्थ:	तृतीय:	एकवचनम्
*२.	अस्तु	अस्	२ प.प.	आज्ञार्थ:	तृतीय:	एकवचनम्

सामान्यभूतकाल:।

क्र.	रूपम्	मूलधातु:	गण:, पदम्	काल: / अर्थ:	पुरुष:	वचनम्
*३.	अभूत्	भू – भव्	१ प.प.	सामान्यभूतकाल:	तृतीय:	एकवचनम्

नामानि।

क्र.	रूपम्	प्रातिपदिकम्	प्रकार:	लिङ्गम्	विभक्ति:	वचनम्
*४.	ज्ञानतेजस:	ज्ञानतेजस्	सकारान्तम्	नपुंसकलिङ्गम्	पञ्चमी षष्ठी	एकवचनम्
५.	गुरुचरणाभ्याम्	गुरुचरण	अकारान्तम्	पुंलिङ्गम्	तृतीया चतुर्थी पञ्चमी	द्विवचनम्
६.	निधि:	निधि	इकारान्तम्	पुंलिङ्गम्	प्रथमा	एकवचनम्
७.	मृत्तिका	मृत्तिका	आकारान्तम्	स्त्रीलिङ्गम्	प्रथमा	एकवचनम्
८.	हस्ताभ्याम्	हस्त	अकारान्तम्	पुंलिङ्गम्	तृतीया चतुर्थी पञ्चमी	द्विवचनम्
९.	स्पर्शात्	स्पर्श	अकारान्तम्	पुंलिङ्गम्	पञ्चमी	एकवचनम्

सर्वनामानि।

क्र.	रूपम्	प्रातिपदिकम्	पुरुषवाचकः	लिङ्गम्	विभक्तिः	वचनम्
*१०.	मे	अस्मद्	प्रथमपुरुषः	त्रिषु लिङ्गेषु समानम्	चतुर्थी षष्ठी (वैकल्पिकरूपम्)	एकवचनम्
११.	महान्	महत्	तृतीयपुरुषः	पुंलिङ्गम्	प्रथमा	एकवचनम्
१२.	त्वम्	युष्मद्	द्वितीयपुरुषः	त्रिषु लिङ्गेषु समानम्	प्रथमा	एकवचनम्
१३.	अहम्	अस्मद्	प्रथमपुरुषः	त्रिषु लिङ्गेषु समानम्	प्रथमा	एकवचनम्
१४.	तव	युष्मद्	द्वितीयपुरुषः	त्रिषु लिङ्गेषु समानम्	षष्ठी	एकवचनम्
१५.	मम	अस्मद्	प्रथमपुरुषः	त्रिषु लिङ्गेषु समानम्	षष्ठी	एकवचनम्

समासपरिचयः।

विभक्ति – तत्पुरुषः।

क्र.	समस्तपदम्	विग्रहः	विभक्तिः	समासनाम
*१.	गुरुचरणाभ्याम्	गुरोः चरणौ। (गुरूचे चरण)	ताभ्याम्।	षष्ठी-तत्पुरुषः।
*२.	शिष्यहितम्	शिष्यस्य हितम्। (शिष्याचे हित)	–	षष्ठी-तत्पुरुषः।
*३.	त्वत्स्पर्शात्	तव स्पर्शः। (तुमचा स्पर्श)	तस्मात्।	षष्ठी-तत्पुरुषः।

उपपद – तत्पुरुषः।

क्र.	समस्तपदम्	विग्रहः	विभक्तिः	समासनाम
*४.	कुम्भकारः	कुम्भं करोति इति। (कुंभ करतो तो)	–	उपपद-तत्पुरुषः।
५.	मूर्तिकारः	मूर्तिं करोति इति। (मूर्ती करतो तो)	–	उपपद-तत्पुरुषः।

कर्मधारयः।

क्र.	समस्तपदम्	विग्रहः	विभक्तिः	समासनाम
*६.	ज्ञानतेजसः	ज्ञानम् एव तेजः। (ज्ञान हेच तेज)	तस्य।	रूपक-कर्मधारयः।
७.	दयाघनः	दयावर्षकः घनः। (दयेचा वर्षाव करणारा ढग)	–	मध्यमपदलोपी-कर्मधारयः।

बहुव्रीहिः।

क्र.	समस्तपदम्	विग्रहः	विभक्तिः	समासनाम
८.	तपोनिधिः	तपसां निधिः यस्मिन् सः। (तपाचा साठा ज्याच्यात आहे तो)	–	बहुव्रीहिः।